

УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО КОМПЛЕКСУ НА ОСНОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЇХ ПОТЕНЦІАЛУ

А.С.Полянська, С.А.Побігун

ІФНТУНГ, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Карпатська 15, тел. (0342) 506613

e-mail: public@nung.edu.ua

Розглянуто теоретичні і практичні аспекти дослідження потенціалу розвитку підприємств нафтогазового комплексу. Використано сучасні методику діагностики потенціалу розвитку організацій для виявлення резервів поліпшення результатів роботи. Запропоновано напрямки поліпшення управління розвитком на підприємствах нафтогазового комплексу.

Rассмотрены теоретические и практические аспекты исследования потенциала развития предприятий нефтегазового комплекса. Использованы современные методики диагностики потенциала развития организаций с целью выявления резервов улучшения результатов деятельности. Предложены пути улучшения управления развитием на указанных предприятиях.

The theoretical and practice aspects of potential development investigation of oil and gas complex enterprises are considered. The modern diagnostic methods of organisation potential development for searching of improvement reserves of activity are used. The directions of successful improvement of development management on the considered enterprises are proposed.

Вступ

В сучасних умовах, розвиток вітчизняних підприємств повинен, у першу чергу, орієнтуватися на внутрішні резерви, якими вони володіють. Оцінку детермінантів розвитку організацій сьогодні пов'язують із її потенціалом, під яким розглядають "можливості системи ресурсів і компетенцій підприємства створювати результат для зацікавлених осіб за допомогою реалізації бізнес-процесів" [1, с.7]. У джерелі [2, с.13] потенціал визначається як наявні у економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонального використання для досягнення поставленої мети. Провідною ідеєю є те, що потенціал – це сукупність можливостей, які створюють відповідні ресурси і вміння їх ефективно використовувати та знаходити джерела поповнення для забезпечення реалізації цілей, які ставить перед собою організація у різних часових горизонтах. Дослідження потенціалу підприємства та управління ним є одним із концептуальних підходів до розвитку організацій, який широко висвітлюється у зарубіжній та вітчизняній економічній літературі.

Актуальним є такий підхід і до розвитку підприємств нафтогазового комплексу, який займає стратегічні позиції у розвитку економіки України, оскільки забезпечує більшість галузей народного господарства необхідною сировиною та продуктами нафтопереробки. Нафта і газ були і залишаються стратегічною сировиною і одним з найважливіших чинників економічної безпеки країни. Для прикладу, на сьогодні Україна посідає 19 місце у світі з видобутку нафти при щорічному видобутку 3-4 млн. тонн. Потреби країни в нафті становлять 35-40 млн. тонн на рік. Забезпечуючи їх лише на 10% за рахунок власного видобутку, Україна

залишається імпортером нафти [4]. Такий стан справ змушує вишукувати різноманітні заходи і шляхи оптимізації видобування, транспортування та використання стратегічно важливої сировини головним чином через пошук резервів поліпшення діяльності підприємств, що займаються переробкою нафтової сировини та виробництвом нафтопродуктів. Слід зазначити, що рівень технічної оснащеності вітчизняних підприємств надзвичайно низький. Зношення основних фондів більшості технологічних установок нафтопереробних заводів України становить до 58%, що зумовлює відносно низьке завантаження виробничих потужностей підприємств (у середньому 40%) і недостатню глибину переробки нафти (67% проти 86-94% у технічно розвинених країнах США і Західної Європи та 71,6% у Російській Федерації).

Враховуючи, що потенціал промислового підприємства формується під впливом чинників зовнішнього та внутрішнього середовища (із відповідним пропорційним співвідношенням одна третя і дві треті) [3, с.91], то у таких умовах виникає необхідність у визначенні чинників, які формують потенціал його життєздатного функціонування та майбутнього розвитку.

Постановка завдання

Таким чином, дослідження передумов розвитку вітчизняних підприємств нафтогазового комплексу, із врахуванням впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, на сьогодні визначило актуальність питання управління розвитком – виду управління, що забезпечує цілеспрямовану зміну цілей, властивостей, структури і форм діяльності об'єкта відповідно до змін умов і взаємодії із зовнішнім середовищем [5, с.388]. Якщо організація адекватно реагує на зміни зовнішніх і внутрішніх

чинників, то вона прогресує у своєму розвитку, а якщо ці чинники мають негативний вплив, то спостерігається рецесія, тобто чинники створюють певний імпульс, в результаті якого стан організації резонує [6, с.200], а управління потребує пошуку і використання відповідних заходів врегулювання ситуації. Отже, управління розвитком вітчизняних підприємств, насамперед, потребує належної діагностики та моніторингу її потенціалу з метою вирішення таких завдань:

– визначення складових потенціалу підприємства, що мають найбільший вплив на досягнення цілей;

– виділення виду ресурсів підприємства, що потребують пріоритетної уваги та передумов їх ефективного використання;

– виявлення чинників та пошук шляхів подолання негативних тенденцій, що перешкоджають використанню потенціалу організації з максимальною результативністю.

Таким чином, на сьогодні для виявлення потенційних можливостей та резервів розвитку суб'єктів господарювання важливим є формування системи оцінки потенціалу організації на основі пошуку сукупності характеристик, показників і властивостей, що дають змогу повною мірою оцінити можливості щодо забезпечення задоволення відповідної суспільної потреби в товарах на перспективу і можливості досягнення поставлених цілей [7, с.7].

Метою написання статті є формування методичних засад дослідження впливу ендогенних (внутрішніх) чинників на результати діяльності вітчизняних підприємств нафтогазового комплексу на основі використання сучасних концепцій управління розвитком з використанням методик математично-статистичної діагностики результатів діяльності підприємств.

Результати

Для дослідження впливу чинників на результати діяльності організації використовують різні моделі, які враховують сучасні підходи до економічного зростання [8]. Оскільки на сьогодні умови їх діяльності є досить складними, то і діапазон ключових чинників формування потенціалу також розширюється. Використання моделей, які дозволяють оцінювати вплив факторів на діяльність тільки через класичні критерії економічного зростання на основі виділення технічних, інвестиційних, людських факторів не дозволяють у повній мірі визначити наявний потенціал розвитку окремої організації. Актуальним на сьогодні є концепція розвитку, яка базується на виділенні основних складових потенціалу організації з урахуванням впливу ширшого набору факторів зовнішнього і внутрішнього середовища організації, що впливають на результати її роботи. Зокрема, можна виділити модель впливу m – екзогенних та n –ендогенних чинників на кінцевий результат діяльності організації (Π), яку представляють у вигляді лінійної регресії [3, с.93]:

$$\Pi = \sum_{s=1}^n k_s f_s(\alpha_s) + \sum_{j=1}^m \gamma_j \psi_j(\beta_j), \quad (1)$$

де: Π – зміна кінцевого параметра від впливу внутрішніх чинників;

$k_1, k_2, \dots, k_n$ і $\gamma_1, \gamma_2, \dots, \gamma_m$ – вагові коефіцієнти;

$f_1(\alpha_1), \dots, f_n(\alpha_n)$ – функції впливу кожного ендогенного чинника α_i ;

$\psi_1(\beta_1), \dots, \psi_m(\beta_m)$ – функції впливу кожного екзогенного чинника β_j ;

n – кількість ендогенних чинників;

m – кількість екзогенних чинників.

Для визначення ступеня впливу ендогенних факторів на результати діяльності організації скористаємось методом кореляційно-регресійного аналізу. Побудова кореляційних моделей дає кількісну характеристику зв'язку досліджуваних показників і забезпечує ефективний підхід до управління розвитком організації. Визначимо основні етапи вирішення поставленого завдання.

На першому етапі формуємо перелік показників, які характеризують потенційні можливості (ПМ) організації. Їх можна представити за допомогою формули 2:

$$ПМ = f\{[ВП]; [КП]; [МП]; [ФП]; [УП]\}, \quad (2)$$

де: ВП – виробничий потенціал; КП – кадровий потенціал; МП – маркетинговий потенціал; ФП – фінансовий потенціал; УП – потенціал системи управління.

Для формування методичних підходів щодо побудови моделі залежності ендогенних факторів та результатів діяльності підприємства використано умовні дані, представлені у розрізі основних складових його потенціалу. Характерною особливістю вихідних даних є те, що основні показники діяльності характеризуються негативними тенденціями, а отже, є загроза нестабільного фінансового стану, кризових явищ, послаблення ринкових позицій, що характерно для більшості підприємств нафтогазового комплексу. Відповідно до поставленої у статті мети, основним завданням є визначення найбільш вагомих ендогенних чинників, що визначають результати роботи та формують потенціал майбутнього розвитку.

Вихідним моментом для вирішення поставлених завдань є необхідність аналізу величин, що оцінюються різними одиницями вимірювання. На даному етапі доцільно скористатись процедурою стандартизації тобто приведення первинних значень до єдиної основи [9, с.21].

На другому етапі визначимо показники, які є результуючими для оцінки потенціалу організації. У своїй діяльності підприємства відрізняються організаційно-правовою формою ведення господарської діяльності, розміром, цілями, можливостями, рівнем конкуренції. Тому відповідно існують різні критерії оцінки результатів роботи. Зокрема, для визначення результатів роботи підприємства використаємо такі узагальнюючі показники:

– рентабельність виробництва, яка дає змогу визначити ефективність використання виробничого, кадрового, фінансового потенціалу;

– рентабельність власного капіталу, яка характеризує виробничий, маркетинговий, фінансовий потенціал;

– продуктивність праці – показник, що узагальнює ефективність використання виробничого, маркетингового, управлінського, фінансового, кадрового потенціалу.

На третьому етапі визначимо кореляційно-регресійну залежність між окремими чинниками та результуючими показниками. На четвертому етапі визначимо адекватність моделей, що відображають вплив ендегенних чинників на можливості формування потенціалу організації. На п'ятому етапі встановимо пріоритетні складові потенціалу організації та оцінимо її потенційні можливості. На цьому етапі з'ясуємо майбутню тенденцію зміни результуючих показників із врахуванням впливу найбільш вагомих елементів потенціалу організації. На шостому етапі сформуємо пропозиції щодо поліпшення управління організацією для досягнення цілей розвитку.

Виконання перших трьох етапів визначило кореляційно-регресійну залежність, що дало змогу з'ясувати рівень впливу ендегенних чинників на результуючі показники. Зокрема, залежність впливу ендегенних чинників на рентабельність виробництва для даного прикладу можна описати рівнянням:

$$Y_{PB} = 1,4704 - 1,615X_{16} + 1,1446X_{30}, \quad (2)$$

де: X_{16} – зношення основних фондів;

X_{30} – амортизаційні відрахування.

Визначені залежності потребують економічного обґрунтування, що дало підстави узагальнити, які ж чинники є сильними сторонами діяльності, а які характеризують слабкі місця. У даному випадку можна узагальнити, що рентабельність виробництва залежить від рівня зношення основних фондів (чим він нижчий, тим більший потенціал розвитку) і величини амортизаційних відрахувань. Безперечно, тільки надійне, новітнє обладнання, джерелом придбання якого є амортизаційні відрахування, здатне забезпечити стабільний розвиток.

Залежність впливу ендегенних чинників на рентабельність власного капіталу можна описати рівнянням:

$$Y_{PBK} = 1,1291 - 2,557X_{16} - 2,6043X_{25} - 0,0817X_{31}, \quad (3)$$

де: X_{25} – обсяги виробництва;

X_{31} – нерозподілений прибуток.

Для даного прикладу запропонована залежність вказує на зв'язок показника рентабельності власного капіталу з показниками обсягу виробництва, рівня зношення основних фондів, нерозподіленого прибутку. Від'ємні значення у рівнянні вказують на негативні тенденції динаміки даних показників протягом досліджуваного періоду. У даному випадку резервами для розвитку підприємства є поліпшення

стану основних фондів, нарощування обсягів виробництва, зростання прибутковості.

Залежність впливу ендегенних чинників на продуктивність праці можна описати системою рівнянь, що дають змогу виявити вплив окремих складових потенціалу організації на даний результуючий показник:

$$\begin{cases} Y(ПП)_{ВП} = -0,0094 + 0,0341X_9 + \\ \quad + 0,8058X_{10} - 0,1373X_{14}; \\ Y(ПП)_{КП} = -11,8494 + 9,3759X_{39} + \\ \quad + 3,4734X_{41}; \\ Y(ПП)_{ФП} = 2,9195 - 1,2293X_5 - 0,6902X_6; \\ Y(ПП)_{УП} = 0,549 - 0,44X_{26} + 0,891X_{29}; \end{cases} \quad (4)$$

де: X_5 – коефіцієнт маржинального доходу; X_6 – власний капітал; X_9 – вартість власної сировини; X_{10} – вартість закупленої сировини; X_{14} – вартість основних фондів; X_{19} – собівартість реалізації продукції; X_{26} – питома вага адміністративних витрат в загальному обсязі виручки; X_{29} – адміністративні витрати на одного працівника; X_{39} – частка працівників з університетською освітою; X_{41} – частка працівників, молодших 40 років.

Запропонована система рівнянь виділяє основні залежності показників різних елементів потенціалу організації і узагальнюючого показника продуктивності праці. Для даного прикладу, найбільш вагомими показниками, що характеризують виробничий потенціал підприємства і впливають на продуктивність праці є вартість сировини і основних фондів. Чинниками, що впливають на продуктивність праці через кадровий потенціал є кількість кваліфікованих працівників та частка молодих працівників. Зміна продуктивності праці під впливом фінансового потенціалу найбільш чутлива до таких показників як власний капітал та рівень покриття витрат підприємства, які необхідні для відновлення виробничої діяльності. Зростання продуктивності праці через потенціал системи управління забезпечуватиме зменшення значення показника питокої ваги адміністративних витрат у загальному обсязі виручки. Однак, дане питання потребує додаткового дослідження, оскільки така тенденція може бути для підприємства необхідним заходом поліпшення управління через впровадження відповідних заходів.

Отже, математичні моделі, які описують вплив ендегенних чинників на результати діяльності досліджуваного підприємства визначають такі передумови управління розвитком із врахуванням оцінки його потенціалу:

1) сформована модель управління розвитком організації, орієнтована на збільшення рентабельності виробництва, у першу чергу, повинна враховувати рівень амортизаційних відрахувань, які дозволять відтворити основні фонди за умови високого рівня їх зношення;

2) модель управління розвитком організації, орієнтована на збільшення рентабельності власного капіталу визначає залежність даного

Таблиця 1 – Перевірки достовірності представлених моделей

Рівняння моделі	Коефіцієнт детермінації	Розрахункове значення критерію Фішера	Табличне значення критерію Фішера
$Y_{PB} = 1,4704 - 1,615X_{16} + 1,1446X_{30}$	0,9881	125,4	9,552
$Y_{PBK} = 1,1291 - 2,557X_{16} - 2,6043X_{25} - 0,0817X_{31}$	0,9987	533,0	19,16
$Y(ПР)_{ВП} = -0,0094 + 0,0341X_9 + 0,8058X_{10} - 0,1373X_{14};$	0,9908	71,6	19,16
$Y(ПР)_{КП} = -11,8494 + 9,3759X_{39} + 3,4734X_{41};$	0,9314	20,4	9,55
$Y(ПР)_{ФП} = 2,9195 - 1,2293X_5 - 0,6902X_6;$	0,9109	15,35	9,55
$Y(ПР)_{УП} = 0,549 - 0,44X_{26} + 0,891X_{29};$	0,9536	30,81	9,55

Таблиця 2 – Таблиця розрахунку прогнозованих значень ендегенних чинників на основі існуючих тенденцій ряду

Фактор	Базовий період	Прогноз	
	2006	2008	2009
X5	34,6	25,40	22,25
X6	409703,3	358522,18	202025,59
X9	1738438	2184277,41	2430208,30
X10	447900,8	576721,32	627820,78
X14	359519,3	263705,00	205758,58
X16	82925,6	197288,28	211651,45
X25	670988,6	815070,16	841486,97
X26	6,7	4,76	3,86
X29	10	13,99	15,37
X30	49386,4	48446,68	50114,17
X31	-37697,6	-361384	-405198,10
X39	80	81,85	82,96
X41	60	63,12	64,28

показника найперше від обсягу виробництва та нерозподіленого прибутку;

3) модель управління розвитком організації, орієнтована на збільшення продуктивності праці, визначає такі напрямки поліпшення потенціалу у розрізі його складових: виробничого – за показниками вартості основних фондів та вартості власної і закупленої сировини; кадрового – за показниками частки працівників з університетською освітою та віком, молодших 40 років; фінансового – за показниками власного капіталу та рівня маржинального доходу; вплив на продуктивність праці через показники управлінського потенціалу відбувається через регулювання обсягу управлінських витрат.

Для перевірки достовірності представлених моделей скористаємось даними у таблиці 1. Для розглянутого прикладу моделі є адекватними вихідним даним і їх можна використовувати для аналізу, тобто з досить високою точністю (понад 90 відсотків) вони дають змогу визначити вплив ендегенних чинників на результуючі показники діяльності підприємства.

З метою підтримання та нарощування потенціалу організації на основі врахування впливу найбільш вагомих ендегенних чинників доцільно здійснити прогноз значень показників, що характеризують окремі його елементи. На основі використання методів екстраполяції у таблиці 2 визначено основні прогнозовані значення досліджуваних показників.

Як видно із прогнозованих значень найбільш вагомих ендегенних чинників, що оцінюють результати роботи досліджуваного підприємства, потенційні можливості об'єкта дослідження формують такі показники: зростання обсягів виробництва продукції; накопичення амортизаційних відрахувань, що може бути внутрішнім джерелом інвестиційної діяльності підприємства; поліпшення кадрового потенціалу за рахунок прогнозованого зростання кількості кваліфікованих працівників з вищою освітою та зростання чисельності молодих працівників. Разом з тим, проведене діагностування впливу ендегенних чинників дає змогу виділити слабкі сторони діяльності досліджуваного

Таблиця 3 – Прогнозовані значення показників оцінки результатів управління організацією

Рівняння моделі	2008	2009	Δ
$Y_{PB} = 1,4704 - 1,615X_{16} + 1,1446X_{30}$	-0,2369	-0,2478	-0,0109
$Y_{PBK} = 1,1291 - 2,557X_{16} - 2,6043X_{25} - 0,0817X_{31}$	-1,1384	-0,1511	-0,0127
$Y(ПП)_{ВП} = -0,0094 + 0,0341X_9 + 0,8058X_{10} - 0,1373X_{14};$	144,897	160,609	15,712
$Y(ПП)_{КП} = -11,8494 + 9,3759X_{39} + 3,4734X_{41};$	142,799	158,040	15,24
$Y(ПП)_{ФП} = 2,9195 - 1,2293X_5 - 0,6902X_6;$	140,661	155,430	14,769
$Y(ПП)_{УП} = 0,549 - 0,44X_{26} + 0,891X_{29};$	142,127	157,225	15,098

Таблиця 4 – Розрахунок інтегрального показника оцінки потенціалу розвитку організації

Показник	2008	2009	Ваговий коефіцієнт*	$z_{ij}(2008)$ **	$z_{ij}(2009)$
Y_{PB}	-0,2369	-0,2478	0,3	0,006	0
Y_{PBK}	-1,1384	-0,1511	0,3	0	0,0006
$Y(ПП)_{ВП}$	144,897	160,609	0,4	1	1
Інтегральна оцінка ***				0,4018	0,4002

Примітки:

* ваговий коефіцієнт кожного показника визначений у такому співвідношенні:

$$Y_{PB}=0,3; Y_{PBK}=0,3; Y(ПП)_{ВП}=0,4;$$

** формула розрахунку z_{ij} має вигляд: $z_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}$;

*** формула для розрахунку інтегральної оцінки потенціалу організації має вигляд:

$$Q_i = n \sum_j^m w_j z_{ij}; \sum w_j = 1,$$

підприємства, які потребують пошуку шляхів їх поліпшення з метою нарощування та поліпшення потенціалу майбутньої діяльності, а саме - збільшення частки власного капіталу, зменшення витрат виробництва, пошук альтернативних джерел постачання сировини.

На основі використання стандартизованих прогнозних значень найбільш впливових елементів потенціалу у таблиці 3 розраховано прогнозовані значення досліджуваних результатуючих показників діяльності.

Дані таблиці 3 дають підстави зробити такі висновки:

– для досліджуваного підприємства показники рентабельності на найближчу перспективу матимуть негативну тенденцію, яку можна трактувати як результат впливу таких чинників, як зменшення власного капіталу, збільшення витрат виробництва, негативне значення прибутку від діяльності;

– разом з тим, продуктивність праці зростатиме і найбільшого значення досягатиме за умови поліпшення виробничого потенціалу;

– з метою поліпшення ситуації підприємству доцільно скористатись інвестиційною складовою потенціалу через залучення необхідних коштів для поліпшення діяльності.

Для узагальненої оцінки потенціалу розвитку об'єкту дослідження доцільно визначити інтегральний показник, який би поєднав розраховані результуючі показники. Для цього скористаємось розрахунками, наведеними у таблиці 4.

Отже, інтегральна оцінка потенціалу розвитку організації дає підставу зробити висновок про те, що прогнозовані значення потенціалу зменшуватиметься, тобто стан підприємства погіршуватиметься.

Висновки

Таким чином, результати проведених досліджень дають змогу зробити наступні висновки щодо формування передумов управління розвитком вітчизняних підприємств:

1) потенціал розвитку підприємства формують ті ендогенні чинники, що найбільше впливають на результуючі показники, тому для його оцінки необхідно визначити їх вплив на досягнення цілей. Слід зазначити, що важливими чинниками розвитку вітчизняних підприємств є вартість сировини, рівень завантаження виробничих потужностей, стан основних фондів, фінансові результати діяльності, інтенсивність використання ресурсів підприємств;

2) використання кореляційно-регресійного аналізу дало змогу виділити найбільш вагомі параметри діяльності досліджуваного підприємства та з допомогою прогнозування їх значення на найближчу перспективу дало можливість з'ясувати, які елементи потенціалу необхідно активізувати у першу чергу, щоб подолати негативні тенденції та забезпечити майбутній розвиток, зокрема, пріоритетне значення, у даному випадку, належить виробничому потенціалу, що пов'язаний із показниками рентабельності роботи;

3) інтегральна оцінка потенціалу організації дає можливість врахувати пріоритетність окремих його складових та визначити їх кількісне значення для порівняння за вибраними критеріями, зокрема, динамікою протягом визначеного періоду часу, нормативними значеннями окремих показників у розрізі галузей, окремих підприємств, продуктів. Слід зазначити, що прогнозована динаміка потенціалу досліджуваного підприємства має негативні тенденції, що вимагає корегування визначених вагомих чинників розвитку для виходу із критичного стану;

4) вибір напрямків і шляхів поліпшення потенціалу для окремої організації здійснюється відповідно до найбільш важливих складових потенціалу організації. Кожна організація характеризується визначеною тенденцією розвитку, яка змінюється під впливом ендегенних та екзогенних чинників та чинника їх екстенсивної (збільшення ресурсів потенціалу організації) чи інтенсивної (за рахунок більш ефективного використання) зміни. Тому суттєвим резервом покращання ситуації є зростання інтенсивності використання наявного потенціалу за рахунок зростання продуктивності праці.

Слід зазначити, у процесі діяльності підприємства використовуються окремі складові потенціалу, які володіють визначеним обсягом ресурсів для забезпечення певного результату діяльності. Оскільки ресурси організації є обмеженими, то виникає необхідність у їх оптимальному використанні, тобто у визначенні такого співвідношення їх рівня та структури, що відповідає найбільш ефективному результату. У зв'язку із цим, додаткового дослідження потребує розроблення оптимізаційної моделі, яка уможливить визначення обсягів ресурсів потенціалу підприємств для забезпечення оптимальних показників ефективності результатів її роботи. Окремого дослідження вимагає питання вивчення впливу екзогенних чинників на ефективність роботи через виявлення залежності між обраними результуючими показниками та зовнішніми впливами, а саме такими показниками: рівень ринкових цін, умови роботи із постачальниками, рівень конкуренції середовища функціонування, рівень конкурентоспроможності послуг та товарів, рівень задоволення потреб споживачів, інвестиційна привабливість та інші.

Таким чином, управління розвитком вітчизняних підприємств на основі дослідження їх потенціалу на сьогодні є важливим і дієвим інструментом подолання кризового стану та формування потенціалу майбутньої діяльності.

Література

1 Економічна енциклопедія [Текст] : у 3 т. / ред. рада Б. Д. Гаврилишин (голова) та ін., редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін., кер. проекту В. І. Теремко. – К. : Академія ; Т. : Акад. нар. госп-ва, 2000. – ISBN 966-580-074-4. Т.3. – 2002. – 952 с. – ISBN 966-580-145-7.

2 Краснокутська Н.С. Потенціал підприємства: формування та оцінка [Текст] : навч. посібник для вузів / Н.С. Краснокутська. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с. – ISBN 966-8365-76-3.

3 Інформаційні системи у менеджменті [Текст] / [Глівенко С.В., Лапін Є.В., Павленко О.О. та ін.]. – Суми: ТОВ "ВДТ "Університетська книга", 2005. – 408 с. – ISBN 966-680-148-5.

4 Левченко Г. Вертикальна інтеграція в нафтовій галузі України [Текст] / Г. Левченко // Економіст. – 2005. – № 5. – С. 45-51.

5 Згуровський М.З. Основи системного аналізу [Текст] / М.З. Згуровський, Н.Д. Панкратова. – К.: Видавнича група BHV, 2007. – 544 с. – ISBN: 978-966-552-153-2.

6 Мартиненко В.П. Стратегія життєздатності підприємств промисловості [Текст] / В.П.Мартиненко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с. – ISBN 966-364-220-3.

7 Гавва В.Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання [Текст] / В.Н. Гавва, Е.А. Божко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 224 с. – ISBN 966-8365-24-0.

8 Економіко-математичні моделі економічного зростання [Текст] : монографія / [О.О. Бакаєв, В.І. Гриценко, Л.І. Бажан та ін.]. – К.: Наукова думка, 2005. – 189 с. – ISBN 966-00-0596-2.

9 Економіко-статистичне моделювання і прогнозування [Текст] / [В.П. Кічор, Р.В.Фещур, В.В.Козик та ін.]. – Львів: Львівська Політехніка, 2007. – 156 с. – ISBN 978-966-553-647-5.